

KS. JAN JACHYM

POWSTANIE NOWEGO TESTAMENTU

WSTĘP

Roman Brandstaetter w *Kręgu biblijnym* przytacza testament, jaki pozostawił mu dziadek – prozaik hebrajski (1844–1928) – obywatel Tarnowa.

Na kilka dni przed śmiercią, dziadek między innymi powiedział wnukowi: „Będziesz Biblię nieustannie czytał. Będziesz ją kochał więcej niż rodziców, więcej niż mnie [...]. Nigdy się z nią nie rozstaniesz [...]. A gdy się zestarzejesz, dojdiesz do przekonania, że wszystkie książki, jakie przeczytałeś w życiu są tylko nieudolnym komentarzem do tej jedynej Księgi”¹. Te mądre słowa dziadka wielkiego pisarza trzeba odnieść do całej Biblii w rzeczywistości świata chrześcijańskiego. To Księgi Starego i Nowego Przymierza będziesz kochał, będziesz czytał i nigdy się z nimi nie rozstaniesz.

A Stary Testament to fundament teologiczny i historyczny zarówno judaizmu, jak i chrześcijaństwa². Deklaracja *Nostra aetate* Soboru Watykańskiego II stwierdza, że cały Kościół – ten sprzed podziałów – otrzymał od Izraela objawienie Starego Przymierza³. Te obie części – Stary i Nowy Testament – połączone w jedną Biblię „to nie tylko nowy rozdział życia historii, etyki, ale również nowy rozdział literatury”⁴. Utożsamianie Biblii z innymi arcydziełami literackimi starożytnego świata: Mezopotamii, Egiptu czy Grecji byłoby jej okaleczeniem. Ważność i wartość Biblii w kulturze bierze się nie z jej literackich walorów. Biblia obecna jest w życiu Europy i świata chrześcijańskiego jako zbiór ksiąg sakralnych – Pismo Święte. Tego faktu nie można zapomnieć! O kulturotwórczej roli Biblii, zwłaszcza w życiu Europy, zdecydował właśnie jej sakralny i religijny wymiar.

¹ R. Brandstaetter, *Krąg biblijny*, Warszawa 1977, s. 10.

² F. Mussner, *Traktat o Żydach*, Warszawa 1993, s. 95 nn.

³ *Nostra aetate*, pkt 4, Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Pallottinum, Poznań 1968, s. 336

⁴ M. Jastrun, *Eseje*, Warszawa 1979, s. 458.

Tłumacze Ksiąg Starego i Nowego Testamentu podejmowali wysiłek, aby przekazać *Sacrum* – treść objawienia biblijnego, a nie arcydzieło literackie⁵.

Andrzej Wajda w wypowiedzi dla prasy, przed laty stwierdził: „wychowaliśmy się wszyscy na chrześcijańskiej Księdze, na Biblii, na Ewangeli, stąd mamy płaszczyznę porozumienia, wspólny język [...]. Biblia jest największą Księgą Zachodu [...]. Jedyną Księgą, która jest dla nas naprawdę ciągle ważna”. Jak bardzo wielka jest rola Biblii w kulturze przypominała nam, tu w łódzkim środowisku, konferencja naukowa zorganizowana przez Uniwersytet Łódzki w 1992 roku. Jej owoc to wydane przez tenże uniwersytet dwutomowe dzieło pt. *Biblia a kultura Europy*⁶.

1. NOWY TESTAMENT NA TLE EPOKI

Omówienie czasu powstania drugiej części Biblii – Nowego Testamentu, poprzedzić trzeba wprowadzeniem w epokę historyczną tego okresu, w którym powstały księgi Nowego Testamentu i do której nawiązują. Dla Izraela – Narodu Wybranego – to już etap judaizmu, a kraje basenu Morza Śródziemnego zdominowała w tym okresie kultura helleńska. Czas powstania ksiąg Nowego Testamentu obejmuje w przybliżeniu jeden wiek, gdy zaś Starego Testamentu dziesięć wieków. I chociaż prawie wszystkie księgi nowotestamentalne powstały poza Palestyną, to jednak treścią związane są z Palestyną i ze Starym Testamentem. Poznanie zatem środowiska życiowego Narodu Wybranego z czasów Chrystusa i apostołów oraz współczesnego mu hellenizmu jest nieodzowne do właściwego umiejscowienia w czasie i przestrzeni ksiąg Nowego Przymierza⁷.

Cóż to jest judaizm?

Reszta Izraela, która wróciła z niewoli babilońskiej, coraz bardziej z narodu staje się wspólnotą religijną. Ten nowy okres życia Narodu Wybranego z czasów Ezdrasza-Nehemiasza rozpoczyna czas judaizmu, który będzie istniał w czasach Jezusa i trwa do dzisiaj.

Pojęcie judaizmu zawiera 2 Mch 8, 1; 14, 38 oraz List do Galatów św. Pawła 1, 13, 14. Terminem tym określa się nowe cechy religii Mojżeszowej, tak charakterystyczne zwłaszcza w ostatnich dwóch wiekach przed Chrystusem i w czasach Nowego Testamentu. Skutkiem zaistniałej sytuacji historycznej Narodu Wybranego, wyłoniły się trzy siły kierujące judaizmem. Są nimi: życie kultyczne spra-

⁵ B. Chrzastowska, *Kłopot z cieniem*, „W drodze”, 11–12, 1985, s. 73.

⁶ *Biblia a kultura Europy*, pr. zbior. pod red. M. Kamińskiej i E. Małek, t. I–II, Łódź 1992.

⁷ T. Jeloniek, *Przed lekturą Nowego Testamentu*, Kraków 1993; *Wstęp do Nowego Testamentu*, pr. zbior. pod red. R. Rubinkiewicza, Poznań 1996, s. 13–35.

wowane w świątyni jerozolimskiej, kapłani skupieni wokół niej oraz uczeni w Piśmie czuwający nad przestrzeganiem Prawa Mojżeszowego.

Koncentracja na studium Tory i kult świątynny zmieniają orientację religijną. W nowych warunkach życia wspólnoty Izraela podkreśla się mocno transcendentę Boga, Jego niedostępność. Zakazuje się wymawiania imienia Bożego – Jahwe, zastępując je określeniami: Niebios, Obecność, Potęgi albo przymiotnikami, np. Najwyższy, Nieśmiertelny, Wszechmocny.

Judaizm tych czasów, wyakcentowując rolę Prawa (Tory), przekształca religię jahwistyczną w religię Prawa. Jako kierunek późnego judaizmu, czasów księgi Daniela i literatury międzytestamentalnej, do głosu dochodzi apokaliptyka⁸.

Jej założeniem m.in. to próba odczytania objawienia Słowa Bożego w kontekście eschatologii na tle ówczesnych religijno-politycznych sytuacji Palestyny – Ziemi Obiecanej.

Poglądy judaizmu stanowią swoistą interpretację ksiąg wcześniejszych Starego Testamentu i mają swoje odzwierciedlenie w literaturze biblijnej tego czasu, w apokryfach i pismach qumrańskich, a także w później zredagowanym Talmudzie.

Judaizm okresu Nowego Testamentu charakteryzuje się wielością ruchów duchowych i społecznych, których rozwój można prześledzić od czasów Machabeuszy z II w. przed Chrystusem. Do nich zaliczyć trzeba znanych nam z ksiąg Nowego Testamentu: faryzeuszy saduceuszy, esseńczyków i zelotów. Właściwe zrozumienie religijnego rozwoju judaizmu ułatwia literatura judaistyczna, która „staje się pomostem między Starym a Nowym Testamentem, uzupełniając wiele rzeczy znajdujących się w hebrajskich pismach i głosząc idee, które ukazują się w dziejach Nowego Testamentu”⁹.

Judaizm czasów Jezusa, apostołów i ksiąg Nowego Testamentu był obok hellenizmu tylko częścią środowiska kulturowego Palestyny.

Czym zatem był hellenizm?

Odpowiedź na to pytanie jest ważna, Palestyna bowiem tamtych czasów stanowiła jeden z regionów świata grecko-rzymskiego. Obejmował on kraje basenu Morza Śródziemnego od Hiszpanii przez Italię, Bałkany i Grecję aż do Azji Mniejszej, a od niej (Azji Mniejszej) przez Syrię, Palestynę, Egipt, Północną Afrykę aż do Hiszpanii. Już teraz trzeba uświadomić sobie, że księgi Nowego Testamentu z wyjątkiem Ewangelii św. Mateusza i może Listów Jakuba i Judy powstały poza Palestyną, w tym właśnie środowisku grecko-

⁸ A. Świderkówna, *Rozmów o Biblii ciąg dalszy*, Warszawa 1996, s. 185; zob. hasło: *Apokaliptyka*, w: *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1985, kol. 753.

⁹ T. Jelonek, *Przed lekturą Nowego Testamentu*, Kraków 1993, s. 24; zob. S. Mędała, *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, Kraków 1994.

rzymskim. Politycznie było to wielkie Imperium Romanum zbudowane na rzymskim prawie. Górowała w nim kultura hellenńska wraz z wtopioną w nią kulturą łacińską. Język grecki *koiné* był w powszechnym użyciu, znany dobrze i w samym Rzymie.

Hellenizm zrodził się jednak dużo wcześniej, powstał z wymieszania kultury greckiej z kulturą narodów podbitych przez Aleksandra Wielkiego, ucznia Arystotelesa, żyjącego w latach 356–323 przed Chrystusem¹⁰. Ten wielki Macedończyk uważał się nie tylko za wodza, ale i krzewiciela kultury. Rozumiejąc, że olbrzymim państwem można trwale rządzić, opierając się na jedności kulturowej. Dlatego próbował upowszechniać cywilizację i kulturę grecką na podbitych przez siebie terenach. Przedwczesna śmierć, 10 czerwca 323 r. przed Chrystusem, znieweczyła plany ambitnego wodza.

Nie zostawił następcy, skutkiem czego w wyniku wielu wojen wyłoniły się nowe monarchie i nowe dynastie. Między innymi Ptolemeuszów w Egipcie i Seleucydów w Syrii, a od tych ostatnich w końcu została uzależniona Palestyna.

Okres hellenizmu uczeni zamykają dziś między datą śmierci Aleksandra Wielkiego – 323 r. przed Chrystusem a podbojem Egiptu przez Augusta cesarza Rzymu w 30 r. przed Chrystusem.

Nazwa *hellenizm* pochodzi od historyka niemieckiego J. G. Droysena z pierwszej połowy XIX w. Utworzył ją od greckiego słowa *hellenistai* występującego w Dz 6, 1. W jego przekonaniu termin ten w *Dziejach Apostolskich* oznaczał Greków nawróconych na judaizm. W rzeczywistości owi *hellenistai* byli zhellenizowanymi Żydami, którzy w synagogach posługiwali się Pismem Świętym w języku greckim. Hellenem stawał się każdy, kto nauczył się języka greckiego i na swoim poziomie korzystał z owoców myśli greckiej¹¹.

Cywilizacja hellenistyczna bazowała na koncepcji człowieka jako osoby, która zdobyła oświatę i dojrzałość do samostanowienia. A wychowanie hellenistyczne starało się o tę formację osobową przez kształcenie fizyczne i muzyczne oraz wychowanie intelektualne i moralne.

„Według Arystotelesa najlepszy porządek społeczny to taki, który daje każdemu człowiekowi szansę sukcesu i szczęścia. Człowieka traktowano jako wielkość etyczną, a za największą jego zaletę uznawano *sōfrosynē* (zdrowy rozum, roztropność) będącą złożeniem z wiedzy, miary i autodyscypliny. Wielką uwagę zwracano na sprawy duchowe, co znalazło wyraz w sztuce, zwyczajach i obyczajach, instytucjach, stylu życia i sprawach dnia codziennego”¹².

¹⁰ Zob. *Hellenizm*, w: *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1993, kol. 660.

¹¹ K. Kumaniecki, *Historia kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 1964, s. 250; A. Świderkówna, *Hellenika. Wizerunek epoki od Aleksandra do Augusta*, Warszawa 1995, s. 15–31.

¹² S. Mędała, *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, Kraków 1994, s. 252.

Hellenizacja Palestyny największe rozmiary przybrała za króla Antiocha IV Epifanesa (175–164 przed Chrystusem) i niosła z sobą wiele zagrożeń, zwłaszcza religijnych. Jak była skuteczna niech uzmysłowi nam porównanie danych. Z 350 miast założonych w okresie hellenizmu, około 30 miast hellenistycznych znajdowało się w Palestynie, np. znane z Ewangelii miasta Dekapolu. Archeologowie zaś odkopali ruiny 20 teatrów greckich na terenie Palestyny.

Między judaizmem a hellenizmem istniało stałe napięcie, teocentryczna kultura żydowska spotkała się bowiem z antropocentryczną kulturą helleńską. Żydzi ciągle musieli wybierać: asymilację czy odejście od hellenizmu, krytykę, czy przyjęcie i dalszy rozwój, wyższą czy szerszą interpretację Tory. Zaznacza się to bardzo wyraźnie w postawach grup społecznych czasów nowotestamentalnych. Szczególnie widoczne to jest u wspomnianych już: faryzeuszów, saduceuszów i zelotów¹³.

2. KOLEJNOŚĆ POWSTAWANIA KSIĄG NOWEGO TESTAMENTU

Przedstawiony świat judeo-hellenistyczny ukształtował autorów Nowego Testamentu. Tworzyli oni swe dzieła jako członkowie nowej w tym świecie wspólnoty religijnej, to w Antiochii po raz pierwszy zaczęto nazywać ich chrześcijanami (Dz 11, 26). Treść ich ksiąg to Dobra Nowina o zbawieniu. Zanim hagiografowie podjęli trud utrwalania na piśmie mów i czynów Jezusa – dzieła Odkupienia, był czas ustnego głoszenia przez samego Mistrza z Nazaretu, a później przez naocznych świadków – apostołów.

To Orędzie Zbawienia głosił Jezus Chrystus jako Syn Boży, ale i jako Żyd, syn Maryi Dziewicy. Trafnie zauważa J. Wahle w książce *Wspólne dziedzictwo*: „To, że Jezus żył jako Żyd staje się zrozumiałe już przy powierzchownej lekturze Ewangelii. Zachował prawo, obchodził święta i brał czynny udział w nabożeństwach w świątyni i synagogach. Wszakże Jego nauka jest również zakorzeniona w Starym Testamencie i judaizmie, nawet jeżeli w większości wypadków poszedł On własną drogą”¹⁴.

Po wielu dyskusjach i kontrowersjach wśród egzegetów od czasów H. Gunkela (1862–1932), M. Dibeliusa (1883–1947) i R. Bultmanna (1884–1976) zgodzono się, że między nauką i czynami Jezusa a ich zapisem w księgach Nowego Testamentu istniał czas kerygmatu apostoelskiego i katechezy pierwszych gmin chrześcijańskich. Szczególnie jest to widoczne w Ewangeliach¹⁵. Wyróżnia się dzisiaj następujące okresy:

¹³ Zob. Judaizm w I w. po Chrystusie, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, Warszawa 1996, s. 276–279.

¹⁴ H. Wahle, *Wspólne dziedzictwo*, tłum. Z. Kowalska, Tarnów 1993, s. 12.

¹⁵ R. Bartnicki, *Ewangelie synoptyczne*, Warszawa 1993, s. 127; hasło: *Nowy Testament*, w: *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1985, kol. 384–388.

- 1 – ustne przepowiadanie samego Jezusa i Jego cuda,
- 2 – świadectwo apostołów oświeconych światłem Ducha Prawdy jako autorytatywnych świadków tego co Pan Jezus czynił i głosił,
- 3 – etap redakcji na piśmie orędzia nowotestamentowego.

Do tego trzeciego okresu – utrwalania pisemnego Dobrej Nowiny, nawiązuje św. Łukasz we wstępie do swojej Ewangelii:

„Wielu już usiłowało opowiedzieć rzeczy, które się wśród nas wydarzyły tak jak je przekazali nam ci, co byli ich naocznymi świadkami i posługiwali słowu. Dlatego też i ja dostojny Teofilu postanowiłem zbadać dokładnie wszystko i opisać ci według kolejności, żebyś poznał całą prawdę pouczeń, których ci udzielono” (Łk 1, 1–4).

Analiza tekstów Nowego Testamentu doprowadziła do wniosku, że istniał wstępny etap redakcyjny, w którym zapisywano we fragmentach treści, które później autorzy ksiąg włączyli do redagowanych zbiorów. Na podstawie np. mów Piotra zapisanych w *Dziejach Apostolskich*, można pokazać główne schematy przepowiadania (Dz 2, 23–24; 3, 14–15; 4, 10). Taki kerygmat o Chrystusie stanowią hymny chrystologiczne: Flp 2, 6–11; Kol. 1, 15–20; Ef 2, 14–18; 1 Tm 3, 16; Hbr 1, 1–3; J 1, 1–18; 1 P 1, 19–21; 2, 21–25; 3, 18–22. Hymny te poprzez liturgię weszły do listów, zwłaszcza św. Pawła. Na tym etapie zapisano też mowy Jezusa, owe słynne Logia, które odnajdujemy w kerygmacie ewangelijnym, szczególnie o męce i zmartwychwstaniu Jezusa.

W drugiej połowie XX w. utrwalił się pogląd, że w tym trzecim okresie, po wstępnym etapie redakcyjnym, zostały zredagowane pisma, stanowiące dziś kanon Nowego Testamentu. W tym właśnie etapie połączono pomniejsze zbiory i fragmenty w jedną całość, uwzględniając potrzeby kerygmatyczne i katechetyczne pierwszych gmin chrześcijańskich.

Wymownym świadectwem jest tu pierwsze zakończenie Ewangelii św. Jana Apostoła: „I wiele innych znaków, których nie zapisano w tej księdze uczynił Jezus, wobec uczniów. Te zaś zapisano, abyście wierzyli, że Jezus jest Mesjaszem, Synem Bożym i abyście wierząc mieli życie w imię Jego” (J 20, 30–31).

Najwcześniej powstałymi księgami Nowego Testamentu są Listy św. Pawła, dlatego dajemy im pierwszeństwo w tym omówieniu tworzenia się zbioru ksiąg Nowego Przymierza¹⁶. Wspomina je jako zbiór Drugi list św. Piotra (2 P 3, 15). Jest to świadectwo z ok. 100 r. po Chrystusie. Przypomnieć trzeba, że poza listem Jeremiasza (Ba 6, 1–72) żadna z ksiąg Starego Testamentu nie jest ujęta w formie listu. W Nowym Testamencie zaś na 27 ksiąg aż 21 to listy. Przyczynę należy upatrywać nie tylko w potrzebie kontaktu z odległymi gminami chrześcijańskimi w krajach basenu Morza Śródziemnego. Wydaje się, że na judo-chrześcijan mówiących po grecku, którzy są autorami listów nowotestamentalnych miała wpływ

¹⁶ Z. Niemirski, *Listy Pawłowe*, Radom 1996, s. 56.

praktykowana w świecie helleńskim forma pouczeń, przy zastosowaniu literackiej formy listu¹⁷.

Kolejność listów Pawłowych od czasów św. Augustyna (354–430), stosowana w zbiorach Nowego Testamentu, nie odzwierciedla czasu ich powstania¹⁸.

Mimo punktów dyskusyjnych w chronologii życia św. Pawła, a także w kwestii autorstwa niektórych listów, uczeni są zgodni, że najwcześniej został napisany List do Tesaloniczan. Powstał on w Koryncie podczas drugiej podróży misyjnej, najprawdopodobniej na początku 51 r. po Chrystusie.

W czasie trzeciej podróży misyjnej w latach 53–58 po Chrystusie, św. Paweł przebywa ponad dwa lata w Efezie, skąd pisze List do Filipian datowany na 56 r., a w następnym 57 r. powstają: Pierwszy list do Koryntian i Drugi do Tesaloniczan oraz List do Galatów¹⁹. Na okres pobytu Apostoła Narodów w Macedonii przypada redakcja Drugiego listu do Koryntian. Nie wiadomo gdzie dokładnie przebywał św. Paweł w Macedonii, skąd udał się do Grecji. Zapewne do Koryntu, w którym żyła najbliższa sercu Apostoła wspólnota chrześcijańska. W tym czasie, wydaje się powstał List do Rzymian, do gminy, której św. Paweł nie był założycielem²⁰. Przebywając już w Rzymie, po apelacji do cesarza, w latach 61–63 tworzy listy określone jako więzienne: do Kolosan, do Efezjan, do Filemona²¹.

Obok powyższych listów, za pisma Pawłowe uważa się także – choć coraz rzadziej – tzw. listy Pasterskie, dwa listy do Tymoteusza i list do Tytusa. Powstałyby te listy między 63 a 67 r. po Chrystusie, po wyjściu św. Pawła z rzymskiego więzienia. Powodem wątpliwości jest fakt, że nie ma tych listów Pasterskich w kanonie Marcjona z połowy II w., nie zna ich Ignacy Antiocheński (zm. ok. 110 r.) i prawdopodobnie Polikarp (zm. 156 r.). Znajdujemy jednak odniesienia do tychże listów jako Pawłowych u tak wielkich Ojców Kościoła, jak Ireneusz (II w.), Klemens Aleksandryjski (zm. 215 r.) czy Euzebiusz z Cezarei (zm. 339 r.).

List do Hebrajczyków²² przez wieki zaliczany do zbioru Pawłowego, dziś już z niego wykluczony. Choć zachowuje swoją wartość i miejsce w kanonie Nowego Testamentu. List ten nie zawiera adresu, tytuł *Do Hebrajczyków* jest o wiele późniejszy. Pewne jest jego przeznaczenie dla judo-chrześcijan i napisanie przez Żyda nawróconego na chrześcijaństwo. Datę napisania na podstawie analizy tekstu można ustalić na kilka lat przed 70 r. po Chrystusie, czyli na okres przed zniszczeniem Jerozolimy i świątyni.

¹⁷ Zob. *Epistolografia w starożytności*, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, Warszawa 1996, s. 148.

¹⁸ T. Jelonek, *Św. Paweł i jego listy*, Kraków 1992; K. Romaniuk, *Św. Paweł, życie i dzieło*, Katowice 1995; *Wstęp do Nowego Testamentu*, pr. zbior., Poznań 1996, s. 302–388.

¹⁹ E. Dąbrowski, *Listy do Koryntian*, Poznań 1965; E. Szymanek, *Listy do Galatów*, Poznań 1978.

²⁰ K. Romaniuk, *Listy do Rzymian*, Poznań 1978.

²¹ A. Jankowski, *Listy więzienne św. Pawła*, Poznań 1962.

²² S. Łach, *List do Hebrajczyków, komentarz*, Poznań 1959.

Ewangelie – Mateusza, Marka i Łukasza należą do najstarszych pism Kościoła. Katechizm Didaché z końca I w. posługuje się już Ewangelią Mateusza i prawdopodobnie Łukasza. Synopsę – zestawienie 4 Ewangelii podaje Tacjan z drugiej połowy I w. w swoim Diatessarionie²³. Ewangelie są odrębnym gatunkiem literackim. Za jego twórcę uważa się Marka, który rozpoczyna swoje dzieło: „Początek Ewangelii o Jezusie Chrystusie, Synu Bożym” (Mk 1, 1)²⁴. Źródłem dla Ewangelii, które znamy są: Jezus, Apostołowie i Kościół pierwotny oraz ewangelisści redaktorzy²⁵.

Te trzy pierwsze Ewangelie: Mateusza, Marka i Łukasza – zgodne w treści i podobne w formach opisu faktów i słów – nazywamy synoptycznymi²⁶.

Za najwcześniej powstałą Ewangelię, uważa się dość powszechnie Ewangelię Marka²⁷. Autora tejże Papiasz, bp Hierapolis ok. 130 r. po Chrystusie, nazywa „tłumaczem Piotra”. Tradycja z czasów Ireneusza (II w.), oraz liczne latynizmy w tekście Ewangelii wskazują na Rzym jako miejsce jej powstania. Ewangelia Marka byłaby zapisem katechezy Piotra wygłaszanej w stolicy imperium. Obecnie datuje się jej powstanie na lata między 65 a 75 r. po Chrystusie.

Między Ewangelią Marka a Ewangelią Mateusza występują duże zależności kompozycyjne i treściowe. Aż 95% materiału Marka obecne jest w dzisiejszej Ewangelii Mateusza²⁸. Powstała ta Ewangelia w dwóch etapach. Pierwszy tekst został napisany w dialekcie hebrajskim, o czym świadczą Ojcowie Kościoła. Mógł powstać w Palestynie przed 67 r. po Chrystusie. Obecny tekst grecki Mateusza, pochodziłby z Antiochii, a datować go trzeba na lata 75–85 po Chrystusie.

Trzecia Ewangelia synoptyczna jest dziełem jedyne go pisarza pochodzenia helleńskiego w Nowym Testamencie – Łukasza²⁹. Napisał dwuczęściowe dzieło – Ewangelię i Dzieje Apostolskie. Ukazuje ono uniwersalizm Dobrej Nowiny i jej otwarcie na pogan z ich kulturą helleńską. Łukasza, po analizie językowej i literackiej jego dzieła, śmiało można nazywać hellenistą o wysokiej kulturze i dobrej znajomości języka greckiego. Z braku jakichkolwiek danych nie można ustalić miejsca napisania Ewangelii Łukasza. Czas powstania tej trzeciej Ewangelii synoptycznej egzegeci przyjmują lata po 80 r.

Dzieje Apostolskie to druga część Łukaszwego trudu. Nazwa obecnie używana jest o wiele późniejsza. Zupełnie słusznie można nazwać tę księgę

²³ S. Gądecki, *Wstęp do ewangelii synoptycznych*, Gniezno 1992, s. 24.

²⁴ *Praktyczny słownik biblijny*, Warszawa 1994, s. 334.

²⁵ *Wstęp do Nowego Testamentu*, pr. zbior., Poznań 1996, s. 62–97.

²⁶ *Słownik wiedzy biblijnej*, Warszawa 1996, s. 624–627.

²⁷ H. Langkammer, *Ewangelia według św. Marka*, Poznań 1977; M. Bednarz, *Ewangelie synoptyczne*, Tarnów 1996; T. Loska, *Ewangelia według św. Marka*, Katowice 1996.

²⁸ J. Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, Poznań 1979; T. Loska, *Ewangelia według św. Mateusza*, Katowice 1995.

²⁹ F. Gryglewicz, *Ewangelia według św. Łukasza*, Poznań 1974; T. Loska, *Ewangelia według św. Łukasza*, Katowice 1996.

dziejami Kościoła. Były to początki, od Zesłania Ducha Świętego aż do przybycia Pawła do Rzymu. Czyli treść Dziejów to lata środkowe I w. po Chrystusie. Napisanie tej książki datuje się na końcowe lata rządów cesarza Wespazjana (69–79 po Chrystusie)³⁰.

Pismami Janowymi przyjęło się określać: czwartą Ewangelię, trzy listy Jana i Apokalipsę. Już w okresie pierwszych Ojców Kościoła wyakcentowywano jedność autorską tych pism, wskazując, że środowisko ich powstania to Efez w Azji Mniejszej. Z tych starożytnych świadectw wyrosła tradycja, że św. Jan Apostoł działał w tym mieście, gdzie zmarł na początku II w. Współcześnie wysuwa się wiele zastrzeżeń do powyższych stwierdzeń. Próbą rozwiązania jest teoria głosząca, że pisma Janowe łączy wspólna tradycja gminy, w której działał św. Jan Apostoł. Inni twierdzą, że istniała szkoła Janowa – kierunek myślowy: kerygmatyczno-katechetyczny³¹. Wśród tych, którzy uznają autorstwo Janowe są Ojcowie Kościoła o takim autorytecie jak: Papiasz, Ireneusz, Klemens Aleksandryjski, Polikrates, bp samego Efezu z końca II w.

Ewangelia wg św. Jana³² budzi wśród egzegetów wiele dyskusji zarówno co do autorstwa, jak i czasu powstania. W tej czwartej Ewangelii występuje odrębna tradycja ewangelijna, którą łączy się z nauczaniem św. Jana Apostoła. Ta Janowa gmina chrześcijańska, to wierni pochodzący ze świata hellenistycznego, zarówno poganie, jak i Żydzi. Czas tworzenia się tej Ewangelii zakreśla się datami między 64 a 150 r. po Chrystusie. Wielu jednak uważa, że ostateczną redakcję przypisać należy uczniom Jana pod koniec I w.³³

W skład pism Janowych wchodzi trzy listy. Łączy je wspólnota stylu, języka i myśli. Wykazują też związek z Ewangelią Jana i Apokalipsą. Mimo dyskusji wydaje się, że autora tych listów, trzeba szukać w tradycji apostoelskiej, powstałej wokół osoby Jana Apostoła³⁴. Czas i miejsce ich powstania egzegeci różnie określają. Najbardziej odpowiednia datacja to czas po powstaniu czwartej Ewangelii – schyłek I w. Kontrowersja z judaizmem i hellenizmem widoczna w tych listach wskazuje na ich zaadresowanie do gmin chrześcijańskich w Azji Mniejszej, z Efezem jako ich centrum.

Apokalipsa – Księgę Objawienia św. Jana umieszcza się jako ostatnią w zbiorze Ksiąg Nowego Testamentu³⁵. Jest ona jedynym pismem apokaliptycznym

³⁰ E. Dąbrowski, *Dzieje Apostolskie*, Poznań 1961; zob. *Wstęp do Nowego Testamentu*, Poznań 1996, s. 277–298.

³¹ *Wstęp do Nowego Testamentu*, Poznań 1996, s. 450–459.

³² L. Stachowiak, *Ewangelia według św. Jana*, Poznań 1975.

³³ S. Gądecki, *Wstęp do pism Janowych*, Gniezno 1996, s. 9–14; S. Mędała, *Ewangelia św. Jana, w: Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych*, nr 10, Warszawa 1992, s. 13–26.

³⁴ *Wstęp do Nowego Testamentu*, Poznań 1996, s. 508–513.

³⁵ A. Jankowski, *Apokalipsa św. Jana*, Poznań 1959, s. 37–63; E. Ehrlich, *Apokalipsa, księga pocieszenia*, Poznań 1996; A. Tronina, *Apokalipsa orędzie nadziei*, Częstochowa 1996; B. Widła, *Antropologia egzystencjalna Apokalipsy Janowej*, Warszawa 1996.

Nowego Testamentu. Nastręcza wiele trudności nie tylko swą treścią, ale także kwestią autorstwa. Dyskusja o autorze Apokalipsy ciągle trwa. Choć większość uczonych przyjmuje jej pochodzenie ze szkoły – tradycji Janowej. Jeśli zaś prawdą jest, jak chce M. E. Boismard, że powstała z odrębnych kiedyś tekstów, to jej czas tworzenia trwałby od czasów Nerona (54–68) po ostatnie lata panowania Domicjana (81–96). Ostateczna redakcja księgi w dzisiejszej postaci mogła dokonać się około 95 r. po Chrystusie³⁶.

Listy powszechne – katolickie³⁷, w liczbie siedmiu, stanowią ostatnią część Nowego Testamentu. Do nich zalicza się trzy listy omówione w ramach Pism Janowych. Jak również list Jakuba, dwa listy Piotra oraz list Judy.

List Jakuba, jeżeli rzeczywiście pochodzi od Apostoła, Jakuba Młodsze­go, syna Alfeusza, bp Jerozolimy, to chyba został napisany pod koniec życia Jakuba w latach 57–60. Jeśli autorem jest nieznan bliżej judo-chrześcijanin – hellenista, to czas jego powstania należy przyjąć na lata dziewięćdziesiąte I w. po Chrystusie³⁸. List Jakuba napisany pięknym językiem greckim, o jednolitej strukturze, czerpie z mądrości Starego Testamentu i w świat judeo-helleński próbuje wnieść te treści wzbogacone przez ewangelię.

Pierwszy list Piotra, zdaniem wielu uczonych, jest listem pseudonimowym, tzn. pisanym w imieniu innej osoby. Czas jego powstania to schyłek I w., a miejscem Rzym.

Drugi list Piotra, już od starożytności chrześcijańskiej budzi wątpliwości, kto jest jego autorem. Na podstawie analizy treści i odniesień do listu Judy i zbioru listów Pawłowych (2 P 3, 15–16), datę jego napisania przyjmuje się w początkach II w. po Chrystusie. Byłoby to najpóźniej zredagowane pismo Nowego Testamentu. Drugi list Piotra cechują język i idee właściwe kulturze hellenistycznej. Przekazując Dobrą Nowinę o zbawieniu pojęciami pozabiblijnymi zapoczątkowuje proces wyrażania prawd wiary językiem zrozumiałym dla ludzi poszczególnych kultur.

Ostatni z listów powszechnych to list Judy. Podobnie jak drugi Piotra stoi na pograniczu Kościoła apostołskiego i epoki Ojców Kościoła. Mógł powstać na przełomie I i II w. Treść listu świadczy przeciw autorstwu Judy Apostoła – „brata” Pańskiego. Jego autorem jest zapewne judo-chrześcijanin, który przypisał swoje dzieło Judzie Apostołowi.

³⁶ M. Czajkowski, *Apokalipsa*, w: *Wprowadzenie w myśli i wezwanie ksiąg biblijnych*, 10, Warszawa 1992, s. 156–166.

³⁷ F. Gryglewicz, *Listy katolickie*, Poznań 1959; D. Szojda, *Listy katolickie*, w: *Wstęp do Nowego Testamentu*, Poznań 1996, s. 429–443.

³⁸ *Słownik wiedzy biblijnej*, Warszawa 1996, s. 452.

ZAKOŃCZENIE

Przedstawiona pokrótce chronologia powstawania ksiąg Nowego Testamentu, uwidacznia ich bliski czas tworzenia się i zapisu od wydarzenia historycznego, którym jest Jezus – Jego nauka i dzieło Odkupienia. Okres kształtujący zbiór ksiąg Nowego Przymierza obejmuje w przybliżeniu I w. Uznanie zaś tych 27 ksiąg przez Kościół jako natchnionych było w rzeczywistości uznaniem wewnętrznego autorytetu i mocy tych ksiąg. Zasygnalizowane przy niektórych pismach nowotestamentowych wątpliwości co do autora czy czasu powstania, w niczym nie zmieniają waloru natchnienia danej księgi i jej wartości teologicznych.

Poprzedzenie omówienia chronologii historycznej ksiąg Nowego Testamentu obrazem judaizmu i hellenizmu powinno ułatwić zobaczenie zasadniczych różnic między tymi księgami a literaturą świata judeo-hellenistycznego. Jak również niezwykłą oryginalność Dobrej Nowiny. To zaś, skrótowe co prawda, przypomnienie datacji powstania ksiąg kanonu Nowego Testamentu ma pomóc w ich lekturze. Czytanie bowiem Pisma Świętego winno być nie mniejszym obowiązkiem niż modlitwa.

„Nikt z nas nie posiada przepisu na dobre i właściwe przeżywanie Pisma Świętego – że zacytuję jeszcze raz R. Brandstaettera – ani też nikt nie może nikomu takiej recepty przekazać. Każdy musi sam dla siebie zdobyć tę umiejętność, zwłaszcza, że jest ona zawsze równoznaczna z szukaniem tego, co pragniemy znaleźć w Księdze, która udziela nam odpowiedzi na dręczące pytania. Ponieważ w zależności od naszych niepokojów i trosk stawiamy Świętej Księdze różne pytania, każdy z nas powinien ją na swój własny sposób czytać, przeżywać i wsłuchiwać się w udzielane przez nią nauki”³⁹.

Wówczas po takiej lekturze Pisma Świętego, okaże się, że stanie się Biblia dla nas jedyną Księgą życia i mądrości.

L'ORIGINE DU NOUVEAU TESTAMENT

Résumé

On admet généralement aujourd'hui qu'entre l'enseignement et les actes de Jésus et leur enregistrement dans les livres du Nouveau Testament, existait un temps du kérigmat des apôtres et la catéchèse des premières communes chrétiennes.

Actuellement cette période se divise en trois étapes:

- 1 – les paroles de Jésus et ses actes,
- 2 – le témoignage des apôtres comme les témoins de ce que Jésus a dit et de ce qu'il a fait,
- 3 – la rédaction par écrit des livres du canon du Nouveau Testament.

³⁹ R. Brandstaetter, dz. cyt., s. 7.

Les plus anciennes sont les épîtres de Saint-Paul. Les grandes épîtres de Paul et les lettres de prison ont été composées entre 51 et 63 après Jésus-Christ. Les épîtres pastorales datent entre 63–67 après Jésus-Christ.

L'épître aux Hébreux dont l'auteur reste inconnu bien qu'il soit inspiré a été écrite quelques années avant la destruction de Jérusalem et du temple.

La forme d'aujourd'hui des évangiles synoptiques date des années 65–85 après Jésus-Christ. Dans ce temps-là il faut situer Les Actes des Apôtres de Saint Luc.

Les écrits de Jean ont été rédigés à la fin du premier siècle après Jésus-Christ.

Les Épîtres Catholiques – Jacques; 1–2 Pierre; Jude – datent aussi de la fin du premier siècle. Cependant on admet l'opinion que 2P et l'Épître de Jude ont été écrits entre l'église apostolique et l'époque des Pères de l'Église.